

1660

İSTANBUL YANGINI ve ETKİLERİ

Vakıflar, Toplum ve Ekonomi

Kenan YILDIZ

TÜRK TARİH KURUMU

*Bu kitabı,
ilmî aşkınlıkları yanında mahvîyet, zarafet, ciddiyet
ve yüce gönüllülükleri ile örnek olan iki ustaya,
Mehmet Genç ve Prof. Dr. İsmail E. Erünsal'a
ithaf ediyorum...*

1660 İSTANBUL YANGINI VE ETKİLERİ

Vakıflar, Toplum ve Ekonomi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI

.....

1660 İSTANBUL YANGINI VE ETKİLERİ

Vakıflar, Toplum ve Ekonomi

Kenan YILDIZ

ANKARA, 2017

Yıldız, Kenan, 1977-

1660 İstanbul yangını ve etkileri : vakıflar, toplum ve ekonomi / Kenan Yıldız. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2017.

xxviii, 304 s. : resim (çoğu renkli), harita (renkli), tıpkıbasım, tablo ; 24 cm. — (AKDTYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; IV/A-2-2.5. Dizi-Sayı: 9)

Bibliyografya ve indeks var.

ISBN 978 - 975 - 16 - 3402 - 3

1. Osmanlı İmparatorluğu _ Sosyal durum _ Tarih. 2. Osmanlı İmparatorluğu _ Ekonomik durum _ Tarih. 3. Yangınlar _ İstanbul (Türkiye) _ Tarih _ 1660. I. E.a. II. E.a.: Vakıflar, toplum ve ekonomi. III. Dizi.

956.1015

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulu'nun tarih ve sayılı kararı gereği 1000 adet basılmıştır.

ISBN: 978 - 975 - 16 - 3402 - 3

Baskı:

Neyir Matbaacılık

Matbaacılar Sitesi 1341. cd. No: 62

İvedik - Yenimahalle / Ankara

Tel: 0312 395 53 00 Fax: 0312 395 84 20

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IX
TEŞEKKÜR	XI
KISALTMALAR.....	XV
KONU VE KAYNAKLAR HAKKINDA.....	XIX

GİRİŞ

1. YANGINI DAVET ETMEK: SEBEPLER ve ETKENLER	2
2. YANGIN RİSKLERİ	7
a. Sık ve Ahşap Yapılaşma	7
b. Ocaklar	10
c. Mücerred Odaları	14
d. Rüzgârlar	15
3. KARŞI TEDBİRLER.....	17

BİRİNCİ BÖLÜM

1660 BÜYÜK İSTANBUL YANGINI

1. YANGININ ÇIKIŞI ve YAYILMASI.....	21
a. Yangın Sırası ve Sonrasındaki Genel Manzara.....	28
b. Yangının Kollara Ayrılması.....	32
c. Yangının Bilançosu.....	36
Yanan Hanlar ve Yok Olan Mallar	38
2. YANGININ MANZUM FORMDA ANLATIMLARI.....	42
a. Kâtibzâde'nin "Târih-i İhrâk-ı Kebîr"i.....	42
b. Aznavuroğlu'nun Destanları	44
c. Nihâdî'nin "Tarih Berâ-yı İhrâk"ı	48
d. Vecîhî Hasan Efendi'nin Beyitleri	49
3. YANGIN SONRASINDA ALINAN TEDBİRLER.....	50

İKİNCİ BÖLÜM
YANGIN SONRASINDA YAŞANAN İHTİLAFLAR ve
ÇÖZÜMLERİ

1. TİCARİ ve SOSYAL İHTİLAFLAR.....	55
a. Alım-Satım ve Alacak-Borç Eksenli İhtilaflar.....	56
b. Emanet ve Rehindeki Eşyaların Yanmasının Yol Açtığı İhtilaflar... 57	
c. Üslûb ı Sâbık ya da Vaz' ı Kadîm İhtilafları.....	60
d. Arsa Sınırı İhlalleri.....	63
e. Tasarruf Hakları İhtilafları.....	64
f. Yanmış Belgeler.....	67
g. Ortaklık Konusunda Yaşanan Problemler.....	68
2. İHTİLAFLARIN ÇÖZÜMLERİ.....	69
a. Belge İbrazi.....	70
b. Şahitlikler.....	70
c. Yemin.....	72
d. Keşif ve Mesâha.....	74
3. MUTASARRIFIN VEFATI ve YETİMLER.....	76
a. Miras Kalan Yerler.....	76
b. Yetimlere Kalan Yerler.....	81
4. MÜLK YERLERİN YENİDEN İNŞASI ve FORMÜLLER.....	83
a. Vakıf ve Şahıslardan Kredi Alma: İstiğlâl.....	84
b. Arsa, Enkaz Keşfi ve Satışı.....	87
5. FIRINLARIN DURUMU.....	92
6. KİLİSE ve SİNAGOG TAMİRLERİ.....	94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YANGINDAN ZARAR GÖREN VAKIF YAPILARININ
YENİDEN İNŞASI

1. VAKIFLARIN İHYA EDİLMESİ SÜRECİNDEKİ DURAKLAR..	103
a. Müzayedede.....	103
b. Tamir/İmar İzni.....	104
c. Keşif.....	105
d. Mülkname Tanzimi.....	108
e. Temessük Tanzimi.....	108

f. İstihkâm Hücjeti Tanzimi	110
g. Mütevellisiz Vakıflara Müteveli Tayinleri	111
2. İCARETEYN VE MUKATAA: VAKIFLARA KAYNAK	
SAĞLAMA METOTLARI	114
a. İcareteyn: Vakfa Dönük Vakıf - Şahıs Ortaklığı.....	115
b. Mukataa: Şahsa Dönük Vakıf - Şahıs Ortaklığı.....	123
c. İcareteyn ve Mukataaya Verilen Gayrimenkul Türleri.....	130
3. İSTİBDAL: VAKIF ÖNCELİKLİ VAKIF - MÜLK TAKASI.....	131
4. VAKIFLARIN İSTİDÂNESİ (BORÇLANMASI).....	134
5. VAKIF - VAKIF ORTAKLIKLARI: ARSA ve BİNA	141
6. YANMIŞ YERLERİN İFRAZLI OLARAK KİRALANMASI.....	142
7. EL DEĞİŞTİREN MEKÂNLAR: HAKLARIN SATIŞ,	
FERAĞ VE TEVÎZİ	145
8. ZORUNLU DEVİR: KÜÇÜK VAKIFLARIN HAREMEYN	
VAKFINA KATILMASI	149
9. ARSA TEVCİHİ - DEVİR: RECÜL-İ SÂLİHLERE ŞART	
EDİLEN YERLER	151
10. ARSALARIN KİRALANMA VE YENİDEN İNŞA SÜRELERİ	153
11. ECR-İ MİSLİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER	154
12. ENKAZIN DÖNÜŞÜMÜ VE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	159

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÜLDEN DOĞAN KÜLLİYE:

YENİ VALİDE CAMİİ VE KÜLLİYESİ İNŞAATI: DEMOGRAFİK ve PANORAMİK DEĞİŞİM

1. SAFİYE SULTAN DÖNEMİ: İNŞAATIN BİRİNCİ EVRESİ	
(1597-1603).....	161
2. HATİCE TURHAN SULTAN DÖNEMİ: İNŞAATIN	
İKİNCİ EVRESİ (1660-1665).....	165
a. 1660 Galata Yangını ve Yenicami İçin Sağlanan Kaynaklar	168
b. Yenicami ve Külliyesine Alan Açılması: İstibdal Olunan	
Müslüman Vakıfları.....	170
c. İstanbul ve Galata'da Kamulaştırılan Gayrimüslim	
Mabetlerinin Satışları.....	176

d. Hatice Turhan Sultan'ın Yenicami Vakfıyesi	179
3.SÜRGÜNPOLİTİKASININYANGINSONRASINAYANSIMALARI: YAHUDİLERİN EMİNÖNÜ'NDEN İHRACI VE MERKEZİN YENİDEN PLANLANMASI.....	180
a. Osmanlı'da Fetih, Sürgün ve İskân Politikası	180
b. Osmanlı Topraklarındaki Yahudi Hareketliliği: Göç ve Sürgünler	184
c. Yahudilerin Eminönü Bölgesinden İhracı	188
Devam Eden Sürgün.....	190
d. Yenicami'nin Eminönü'ne Panoramik Açıdan Katkısı.....	192
e. Yenicami İnşaatı Nedeniyle Yahudiler Dışında Zarar Görenler	193
4. YAHUDİLERİN İHRACI MESELESİ.....	195
a. Lucienne Thys-Şenocak'a Göre.....	195
b. Marc David Baer ve Eğreti İrtibatlar	197
Meyhanelerin Durumu	202
İtham Edilen Bir Vaiz: Vani Mehmed Efendi.....	207
Sebebi Belli Olmayan Yanlış Atıflar	211
c. Ön Yargılı Yaklaşımlara Birkaç İlave Örnek.....	213
5. EMİNÖNÜ'NDEKİ DEMOGRAFİK YAPI	218
6. DEMOGRAFİK DEĞİŞİMİ MESCİT-CEMAAT İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA DÜŞÜNMEK	224
SONUÇ	235
BİBLİYOGRAFYA.....	239
DİZİN	263
EKLER	283

ÖNSÖZ

Coğrafik konumu, topografik yapısı, vakıf şehri olması, kesif ve karmaşık nüfusu, ahşap yapı dokusu gibi hususiyetleri ile dikkati çeken İstanbul, başka hiçbir tarih ve şehirde görülmeyecek kadar çok defa yangınlara maruz kalmıştır. Meydana geldikleri yer ve tarihleri itibarı ile bunların önemli bir kısmı tespit edilmiş olmakla birlikte, birçoğunun da henüz literatüre girmediğine şüphe yoktur. Diğer bir ifadeyle, Osmanlı dönemi İstanbul yangınlarının tam bir envanteri mevcut değildir. Öte yandan, sonuçları itibarı ile kayıtlara “büyük” sıfatı ile geçmiş olanların dahi müstakil birer vaka olarak araştırmalara konu edildiği söylenemez. Buna karşılık devlet, vakıflar ve toplumun sosyal ve ekonomik faaliyetlerinin, karşılıklı etkileşimlerinin, yeniden inşa süreçlerinin ve buna bağlı olarak şehrin mimari tarihinde yaşanan değişmelerin anlaşılmasına katkı sağlaması bakımından bu yangınların incelenmesinin, ihmal edilemeyecek ölçüde bir öneme sahip olduğu da vurgulanmalıdır.

İstanbul, maruz kaldığı birçok yangın afetinin en büyüklerinden birini 1660 yılının Temmuz ayında yaşamıştır. “İhrāk-ı azîm” (çok büyük ve tahripkâr yangın) ve aynı anlamda başka ifadelerle tarif edilen olay sonucunda şehrin büyük bir kısmı küle dönmüş olmasına rağmen, konu hakkındaki bilgiler kroniklerin çizdiği genel çerçeve ile sınırlanmıştır. Yangın sonrasında yaşananlar, şehrin yeniden inşası, yangının şehrin mimarisine getirdiği değişim gibi konular maalesef karanlıkta kalmıştır.

Söz konusu yangını müstakil olarak incelemeyi ve etkileri hakkında özgün tespit ve yorumlar getirerek konunun sosyal, ekonomik, hukuki ve mimari boyutları hakkında bilinmeyen pek çok noktasına ışık düşürmeyi hedefleyen bu kitap, 1660 yangınını hikâye ve tespit etmekle yetinmemektedir. Daha ziyade insan faktörünü merkeze alarak, yanan vakıf ve mülk binaların yeniden inşa süreçlerine mercek tutarak, bir afet olayının sosyolojisini analiz etmesi bağlamında farklı bir model sunmaktadır.

Dört bölümden oluşan çalışmanın Giriş kısmında, Osmanlı dönemi

yangınlarının genel sebepleri ve risk faktörlerine yer verilmiş, yangınlar karşısında devletin yıllar boyunca uygulamaya çalıştığı tedbirler ele alınmıştır.

Birinci Bölüm’de çalışmanın esas konusu olan 1660 yangını tafsilatlı olarak anlatılmış, yangınla ilgili objektif tespitlerin tamamı bu bölümde verilmiş ve yangın sonrasında alınan tedbirlere ışık tutulmaya çalışılmıştır.

İkinci Bölüm’de, hukukun meselesi haline dönüşmüş olan ihtilaf ve anlaşmazlıklar, yeniden inşa süreçleri, bunların hukuk aracılığı ile kayıt altına alınması ve çözüme kavuşturulması, kilise ve sinagog tamirleri konuları üzerinde durulmuştur.

Üçüncü Bölüm’de, yangın sonrasında vakıfların durumu ve vakıf yerlerdeki yeniden inşa çalışmaları ele alınmış, özellikle Osmanlı hukuk tarihinin zorlu ve çetrefil konularından biri olmakla birlikte, yangınlar nedeniyle ortaya çıktığı kabul edilen “icareteyn” uygulamasına dair birtakım sorulara cevaplar aranmıştır. Olayların teorik çerçevesi sorgulanmış, özellikle icareteyn-mukataa uygulamasının hukuki süreçleri, aralarındaki farklar, kiracıların yanan yerlerden kalan arsalarla gösterdiği rağbetin boyutları ve bunun temel sebepleri gibi önemli ayrıntılara da bu bölümde yer verilmiştir.

Temeli 1597 yılında atılmış olmasına rağmen değişik nedenlerden dolayı 1603’ten 1660 yılına kadar inşaatı yarım kalan ve yangının getirdiği koşullara bağlı olarak yapımına yeniden başlanan Eminönü Yeni Valide Camii ve Külliyesi’nin karmaşık olan inşa süreci, Dördüncü Bölüm’ün konusu olmuştur. Bu bölüm, Cami’nin yangın sonrasında ikinci aşama olarak başlanan inşa çalışmalarına ışık tuttuğu kadar, bu süreçte Eminönü bölgesinde uygulanan iskân politikası nedeniyle bazı araştırmacılar tarafından ortaya atılmış ve kabul görmüş olan birtakım tezlere de bir cevap ve reddiye niteliği taşımaktadır.

Yangın üst başlığı altında Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi alanında bir boşluğu dolduracağı umulan bu çalışmanın, yapılacak daha kapsamlı araştırmalar için bir bağlam oluşturmasını temenni ederim. Ne ölçüde titizlik gösterilirse gösterilsin, bir çalışmayı eksik ve yanlışlardan bütünüyle arındırmak mümkün olamamaktadır. Bu nedenle, dikkatten kaçan eksik ve yanlışların, çalışmayı gölgelemeyeceğini umarak, mazur görülmesini ümit ediyorum.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın tez aşamasından kitaplaşma sürecine kadar birçok kişinin yardımını gördüm. Onların dua, destek, teşvik, eleştiri ve katkıları olmasaydı, bu araştırmanın ortaya çıkması mümkün olmazdı.

Başta tez danışmanlığımı yapan Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil ve bu dönemde desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. M. Çetin Varlık'ı anmam gerekir. Kendilerine her türlü yardımlarından dolayı teşekkür ediyorum. Her ne zaman bir problemle karşılaştıysam ilk müracaat ettiğim isim olan ve her soruma ufuk açıcı cevaplar veren Prof. Dr. Bilgin Aydın'a, her daim ilgisi ve desteği ile yardımcı olan Prof. Dr. Fehmi Yılmaz'a, önemli katkıları yanında kendisinden talep ettiğim belgeleri bana ulaştırma cömertliğini gösteren Prof. Dr. Erhan Afyoncu'ya, yine elindeki bazı belge ve kaynaklardan istifade etmemi sağlayan Dr. Uğur Demir'e, burada kullandığım görsellerin bir kısmını vererek çalışmanın renklenmesine vesile olan Yrd. Doç. Dr. Coşkun Yılmaz'a, rastladıkları sicil kayıtlarını bildiren Prof. Dr. Tahsin Özcan ve Dr. Kenji Fujiki'ye, kroniklerde gördüğü kayıtları bildirme nezaketini gösteren Doç. Dr. Betül İpşirli Arıt'a, konu ile ilgili gördükleri doküman ve bilgileri dikkatime sunan Yrd. Doç. Dr. Ekrem Tak, Yrd. Doç. Dr. Serdar Genç, Yrd. Doç. Dr. Merve (Nazire) Karaçay Türkal, Cemal Toksoy ve Ali Gözeller'e, Almanca bir makalenin ilgili yerlerinin çevirisini yaparak yardımlarını esirgemeyen Mustafa Elmalı ve Ebubekir Tarhan'a, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tespit ettiği belgeleri bildirerek çalışmamı önemli ölçüde kolaylaştıran Durmuş Kandıra ve Fevzi Gür'e, metnin ilk halinde düzeltmeler yapan Tuncay Bağla'ya, İstanbul'da tatil-
deyken kıymetli vakitlerini ayırıp çalışmada kullandığım bir makalenin kritiğini yaparak önemli tespitlerde bulunan Dr. Christopher Ferrard'a, söz konusu makalede ileri sürülen tezlere bir antitez şeklinde tasarladığım bölümü okuyup değerli görüşlerini paylaşarak beni şevklendiren ve İbrance bir kaynaktan

1660 yangını ile ilgili kısmın çevirisini büyük bir cömertlikle yaparak destek olan Prof. Dr. Abraham Marcus'a, bazı kaynaklara dikkatimi çeken Prof. Dr. Mehmet İpşirli ve Prof. Dr. Ali Akyıldız'a, verdiği fikirler yanında aradığım bir makaleyi yurt dışından buldurup bana ulaştıran Prof. Dr. Kemal Beydilli'ye, yangın konusunda tespit ettiğim kitapların tedarikinde yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Nuri Tınaz ve Ekrem Arslan'a, özellikle icareteyn gibi çetrefil bir konuda yorumlarını paylaşan ve konu ile ilgili yeni çıkan kitabını takdim etme lütfunda bulunan Doç. Dr. Süleyman Kaya'ya, aynı konu bağlamında yaptığı katkılardan dolayı Yrd. Doç. Dr. Şefaattin Deniz'e, aradığım bir bilgiye ulaşmamda yardımını gördüğüm Prof. Dr. Olivier Bouquet'ye, bu çalışmanın fitilini ateşleyen arşiv kayıtlarını keşfetmemde dolaylı da olsa değerli bir katkısı bulunan Prof. Dr. Timur Kuran'a, ellerindeki yangın kayıtlarını paylaşma cömertliğini gösteren arkadaşlarım Ömer Faruk Bahadır ve Müslüm İstekli'ye teşekkür ediyorum.

Metni baştan sona okuyarak genelde Osmanlı, özelde ise vakıf hukuku bağlamında yaptığı eleştirileri ve teşvik edici yönlendirmelerinden dolayı Prof. Dr. M. Âkif Aydın'a ve çalışmayı tez halinde iken okuyup değerlendiren ve yayınlamam yönünde beni şevklendiren Prof. Dr. Erol Özvar'a teşekkür etmeyi keyifli bir görev addediyorum.

Gördüğü dokümanları haber vererek, zaman zaman teşvik ederek ve yoğun çalışmam gerektiği dönemlerde zamansız aldığım izinler konusunda anlayış göstererek çalışmama odaklanmamda önemli katkıları olan TDV İSAM Kütüphanesi Müdürü Mustafa Birol Ülker'e, eski müdürümüz Fatih Çardaklı'ya, gördüğü kaynaklardan beni haberdar eden Müdür Yardımcısı Cemil Cahit Can'a içtenlikle teşekkür ederim. Haritalar ve bazı görsel materyallerin hazırlanmasında titiz ve özverili bir şekilde yaptığı katkılardan dolayı Oğuz Kallek'e, yazım aşamasında teknik desteklerini gördüğüm Bilgi İşlem Müdürü Şefik Bilal Çavuşoğlu ve Ender Boztürk'e ve Dr. Mustafa Demiray'a mahsusen teşekkür ederim. Sicil ve doküman fotokopilerinin hazırlanmasında yardımlarını unutmayacağım mesai arkadaşlarım Nuri Taşkın, Ahmet Mülâ-yim Var, Şevki Baykuş ve fotokopi servisinin bütün personeline, başta Müdür Yardımcısı Recep Yılmaz, Ali Yücel Yürük, Abdurrahman Hacıismailoğlu, Suat Çoban ve Mehmet Eğilmez olmak üzere Kütüphane'nin diğer perso-

neline, İSAM Arşiv Servisi'ndeki mesai arkadaşlarım Nuray Urkaç Güler, Neslihan Aracı Güler, Esra Karayel Muhacir, Büşra Koçak, Dilruba Yayla ve Şüheda Tokat'a her türlü destekleri için ayrı ayrı teşekkürlerimi sunuyorum.

Ülkemizin medar-ı iftihar İSAM'ın gözbebeği Kütüphanesi'nin seçme dermesinin muhteşem zenginliği olmasaydı, kullandığım kaynakların birçoğunu görmem çok zahmetli ve yorucu olabilirdi. Araştırmayı keyifli kılan ve bilinmeze doğru giden yolculuğunda araştırmacıyı cesaretlendiren İSAM Kütüphanesi'nin var olması ve bu seviyeye gelmesinde emek ve alın teri bulunan herkese, eski, yeni bütün emektarlarına içtenlikle teşekkür ediyorum.

Kitabın yayınlanmasını üstlenen Türk Tarih Kurumu'na, ilk metinden itibaren gerekli düzeltmeleri yaparak çalışmaya önemli katkılarda bulunan çok değerli raportörlere ve TTK'daki yayın sürecinin yürütülmesinde emekleri bulunan uzman yardımcıları M. Abdullah Kaymak, Kenan Çelik ve Şükrü Çavuş'a ayrıca teşekkür ederim.

Kitaptaki hemen bütün metinlerin yazımında, her daim dinlediğim, bir anlamda hayatımın fonunda sürekli var olan TRT Radyo-3'te çalınan birçok etnik, klasik, pop ve caz türündeki şarkılar bana arkadaşlık etmiştir. Radyo-3'e ve işlerini ciddiyetle yapan bütün çalışanlarına şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca, yaptığı engin müziği bu radyo aracılığı ile keşfettiğim Richard Hawley'e de teşekkür etmeyi borç biliyorum. Zira Hawley'in şarkılarının, ruha verdiği dinginlik ile benim için önemli bir motivasyon kaynağı işlevi gördüğünü vurgulamam gerekir.

Osmanlı iktisat tarihi ve Osmanlı kültür tarihi alanlarında simge isimler olan ve çalışmayı kendilerine ithaf etme cüretini gösterdiğim saygıdeğer hocalarım Mehmet Genç ve Prof. Dr. İsmail E. Erünsal'a minnet duygularımı ifade etmem, onların üzerimdeki haklarına karşılık gelmeyecektir. Adanmış hayatları, ustalıkları ve eserleri ile örnek oldukları için, kendilerine saygı ve şükranlarımı sunuyorum.

İkisi de merhume olan babaannem Nevriye ve anneannem Ruveyde hanımlar, çocukluğumun tatlı hatıralarının güzel figürleridirler. Beni maddi ve manevi olarak her daim desteklediler. İkisine de rahmet diliyorum. Hayatımın her köşesinde iyilik dualarının izini gördüğüm ve hasbi emeklerinin bu

dünyada karşılıksız kalacağını bildiğim annem ve babama minnettarım. Her zaman desteklerini gördüğüm kayınvalidem ile kayınpederime şükranlarımı sunuyorum. Mükrim kardeşlerim Sevim, Pınar ve Zahide'yi de minnetle anmak istiyorum.

Son olarak, kitabın her noktasında sevgi, sabır, emek ve duaları bulunan ebediyet eşim Asiye ve oğlum Kerem'i lütfederek hayatımı renklere boyayan Tanrı'ya şükrediyorum.

14 Ekim 2014, Bağlarbaşı

Dr. Kenan YILDIZ

31 Ocak 2016, Çengelköy

25 Ocak 2017, Çengelköy

09 Mayıs 2017, Çengelköy

KISALTMALAR

A.DVNS.ŞKT.d.	Atık Şikâyet Defteri
a. mlf.	aynı müellif
b.	bin
B	Receb
bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BZ	<i>Byzantinische Zeitschrift</i>
bs.	baskı
C	Cemâziyelâhir
c.	cilt
Ca	Cemâziyelevvel
çev.	çeviren
DBİA	Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
dn.	dipnot
ed.	editör
EHM	Evkâf-ı Hümâyûn Müfettişliği Mahkemesi
El ²	Encyclopaedia of Islam (New Edition)
EJ	Encyclopaedia Judaica
GŞS	Galata Şer'îyye Sicili
haz.	Hazırlayan
hk.	Hüküm
HŞS	Hasköy Şer'îyye Sicili

<i>IJMES</i>	<i>International Journal of Middle East Studies</i>
İA	Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İSAM	İslâm Araştırmaları Merkezi
İŞS	İstanbul Şer‘iyye Sicili
İÜ	İstanbul Üniversitesi
L	Şevval
M	Muharrem
md.	madde
N	Ramazan (Hicrî ay)
OSAV	Osmanlı Araştırmaları Vakfı
pp.	pages
R	Rebiülâhir
Ra	Rebiülevvel
s.	sayfa
S	Safer
S.	Sayı
s.y.	sayfa no yok
Ş	Şaban (Hicrî ay)
ŞS	Şer‘iyye Sicili
TAE	Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
TALİD	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
trc.	tercüme
trns.	translation
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TTK	Türk Tarih Kurumu
t.y.	Tarih yok
U.Ü.	Uludağ Üniversitesi
ÜŞS	Üsküdar Şer‘iyye Sicili

v.	veled-i
vd.	ve diğ er/leri
VD	Vakıflar Dergisi
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
vol.	volume
VUM	Vakıflar Umum Müdürlüğü
yay. haz.	yayına hazırlayan
YKY	Yapı Kredi Yayınları
Z	Zilhicce
Za	Zilka'de

KONU VE KAYNAKLAR HAKKINDA

Osmanlı dönemi yangınları hakkındaki çalışmalar birbirinin ya benzeri ya da tekrarı niteliğindedir. Bu yayınların, kroniklerden alınan bilgilerle şekillenmiş olmasından dolayı nakilci bir yapıya sahip oldukları ve arşiv kaynaklarının yangın araştırmaları bağlamında yeterince değerlendirilememiş olması nedeniyle bilinenlerin sathi düzeyde kaldığı söylenebilir.¹

KONU

Doktora konusu olarak ele aldığım 16 Zilkade 1070/24 Temmuz 1660 yangını, İstanbul'un gördüğü en büyük afetlerden biri olmasına rağmen, hakkındaki literatür buna ters bir şekilde oldukça zayıftır. 2005 yılında bir araştırma kapsamındaki incelemeler dolayısıyla kadı sicillerinde tesadüf ettiğim ve ilgimi çeken bazı belgeler, bu konuya odaklanmamın birinci nedeni oldu. Özellikle, daha önce hiç duymadığım “Adliye” isminde bir camiden bahseden ve birbirini dizi halinde takip eden bu metinler, bazı vakıflarla yapılmış olan “istibdal” (takas) anlaşmalarını içermektedir. Yaptığım sorgulama neticesinde buranın Eminönü Yeni Valide Camii olduğunu gördüm. 1597’de başlanmış ve çok masraf yapılmış olmasına rağmen, farklı nedenlerle inşaatı duran ve uzun yıllar metruk kalan bu Cami’yi halk “Zulmiye” olarak isimlendirmektedir. Yarım kalan Cami’nin kaderini değiştirmeyi düşünen devlet yöneticilerinin,

¹ Afetlere dair mevcut literatür üzerine genel bir değerlendirme ile birlikte derli toplu bir kaynak bilgisi sunan bir çalışmada da görüldüğü üzere, Osmanlı dönemi yangınları ile ilgili derinlikli çalışmalar henüz yapılabilmemiş değildir. Bkz. Fatma Ürekli, “Osmanlı Döneminde İstanbul’da Meydana Gelen Âfetlere İlişkin Literatür”, *TALİD*, c. 8, S. 16, İstanbul 2010, s. 101-130. Ayrıca, söz konusu çalışmada bazı kaynakların dikkatten kaçmış olduğunu da belirtmekte yarar vardır. Örneğin, 1569 Büyük İstanbul yangını hakkında detaylı bilgi veren şu çalışma söz konusu makalede yer almamıştır: Minna Rozen and Benjamin Arbel, “Great Fire in the Metropolis: The Case of the Istanbul Conflagration of 1569 and its Description by Marcantonio Barbaro”, in *Mamluk and Ottoman Societies: Studies in Honor of Michael Winter*, ed. David Wasserstein and Ami Ayalon, Routledge, New York 2005, s. 134-63.

bunu yaparlarken mevcut algıyı da tersine çevirme amacını güttükleri ve bu maksatla yeni Cami'ye, konjonktürel açıdan çok anlamlı olan "Adliye" ismini yakıştırdıklarını bir süre sonra anlamış oldum.

Yahudi tebaaya 1660 yangını sonrasında Eminönü bölgesinde oturma yasağını öngören bir fermana ise, 1661 yılından itibaren sicillere kaydedilmiş olan birçok belgede sıklıkla atıf yapılması, konunun daha gizemli taraflarının olabileceği hissini uyandırmış ve beni kendine iyice çekmişti. Çok kısa bir süre içerisinde kendimi, üç buçuk asır öncesinin arşiv kayıtları arasında sıkışıp karanlıkta kalmış ve gün ışığına çıkarılmayı bekleyen bir hikâyenin çevresinde dolanırken buluvermiştim. Sicil sayfaları arasına dağılmış gizemli olma ihtimali yüksek bir hikâyenin ayrıntıları ile ortaya çıkarılması, gerçek ile olan irtibatı nedeniyle keyifli olabilir gibi görünmekteydi. Böylelikle, konunun tespiti noktasındaki belirsizlik dağılmaya başlamış ve 1660 yangınına çalışmaya karar vermiştim, tabii eğer çalışılmadıysa!

Gittikçe kesifleşen bu hissiyat içerisinde, artık ünsiyet kurmuş olduğum ve el değmemiş olmasını ümit ettiğim konu ile ilgili literatürü gözden geçirdim. Bu aşama sonunda beklentilerimin boşa çıkmadığını görmek, aynı anda birbirine zıt duygular yaşamama neden oldu. Zira, böylesine ilginç bir konunun ihmal edilmiş olmasına şaşırarak ve hayıflanmakla beraber, tarafımdan ele alınacak olması da ayrıca sevindirmişti beni.

Konu ile ilgili mevcut literatüre aşinalığım arttıkça, 1660 yangınının çok da bilinmeyen bir vaka olmadığını farketmeye başladım. Fakat bilinenler, kurgusal açıdan herhangi bir nitelik taşımayan, olayın büyük bir afet olması, süresi, çıktığı ve ilerlediği noktalar, yaptığı tahribat, ölen insan ve yanan bina sayısı gibi kuru tespitlerden ibaretti.

Ancak bazı yayınlarda, Eminönü Yeni Valide Camii'nin yapımına yangın sonrasında yeniden başlanması nedeniyle, Yahudilerin bu çevredeki mahallelerde oturmalarına izin verilmemesi konusu etrafında, devlet idarecilerine yönelik dinî ve siyasi temelli, subjektif yargılar içeren birtakım eleştirel yorumlar dikkatimi çekmekteydi. Bu yayınlar, 1660 yangınının tek önemli sonucu Yenicami'nin inşası ve Yahudilerin de sırf bu sonuca bağlı olarak bölgeden çıkarılmalarıymış gibi bir algı oluşturmakla kalmamakta aynı zamanda, büyük bir afet olayını gölgede bırakıncasına vurgulu şekilde dile getirilerek literatüre yön vermekteydi. Söz konusu araştırmalardan daha sonra